

БИР НЕЧТА ШАХСЛАР ТОМОНИДАН ОИВНИ ЮҚТИРИШ БИЛАН БОҒЛИҚ ҲОЛАТЛАРДА ИСБОТЛАШ МЕТОДИКАСИ: “СУПЕРИНФЕКЦИЯ” ВА БИРЛАМЧИ МАНБАНИ РАҚАМЛИ ТИПИЗАЦИЯ ҚИЛИШ

Т.Х.Курамбаев

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси
Киберхуқуқ кафедраси бошлиғи, ю.ф.б.ф.д.
(PhD), доцент, подполковник
<https://doi.org/10.5281/zenodo.18503133>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 01-fevral 2026 yil
Ma'qullandi: 03-fevral 2026 yil
Nashr qilindi: 06-fevral 2026 yil

KEYWORDS

Кўп манбали трансмиссия,
суперинфекция, рақамли
сегрегация, тергов
тактикаси, ЖК 113-модда,
чуқур секвенирлаш, вирус
эволюцияси, криминалистик
хронология.

ABSTRACT

Мазкур мақолада жабрланувчининг бир нечта
жинсий шериги бўлган ҳолатларда ОИВ
юқтирилиши билан боғлиқ жиноят ишларини
тергов қилишнинг ўзига хос тактикаси тадқиқ
этилади. Муаллиф "Чуқур секвенирлаш" ва рақамли
сегрегация методлари ёрдамида турли манбалардан
юққан вирус штаммларини ажратиш
имкониятларини асослайди. Мақолада терговчи
учун кўп сонли гумон қилинувчилар билан ишлаш,
уларнинг вирус штаммларини хронологик занжирга
тизиш ва "суперинфекция" ҳолатларида айбдорлик
даражасини аниқлаш бўйича услубий тавсиялар
ишлаб чиқилган.

ОИВ инфекциясини тарқатиш билан боғлиқ жиноий қилмишларни малакалашда
энг чигал вазият — бу жабрланувчининг "тартибсиз" ёки бир нечта жинсий шериклар
билан алоқада бўлганлигидир. Бундай ҳолатларда анъанавий тергов усуллари (сўроқ,
юзлаштириш) кўпинча самара бермайди, чунки ҳар бир шерик айбни бошқасига тўнкаш
имкониятига эга бўлади. Натижада, "айбсизлик презумпцияси" ва "шубҳаларнинг гумон
қилинувчи, айбланувчи фойдасига талқин қилиниши" принциплари асосида кўплаб
асосли жиноят ишлари далиллар етишмаслиги сабабли тугатилади.

Бугунги замонавий криминалистика ва биоинформатиканинг интеграциялашуви
ушбу "тупик" вазиятдан чиқиш имконияти мавжуд. **"Чуқур секвенирлаш"**
технологияси жабрланувчи организмдаги вирус популяциясини миллионлаб
бўлакларга бўлиб ўрганиш орқали, унда бир эмас, балки бир нечта шахсдан юққан турли
хил вирус вариантлари бор-йўқлигини аниқлайди. Мақолада ушбу технологик
ютуқларни тергов тактикасига қандай сингдириш масаласи назарий ва амалий
жиҳатдан асослаб берилади.

Ўзбекистонда жиноят-процессуал ҳуқуқи мактабининг йирик вакиллари
жумладан, профессор З.Ф.Иноғомжонова далилларни баҳолашда уларнинг
"бевоситалиги" ва "манбаининг маълумлиги" принципига алоҳида урғу берадилар.
Анъанавий қарашга кўра, ОИВ юқтириш жиноятларида гувоҳ кўрсатмалари, тиббий
картадаги қайдлар ва оддий лаборатория хулосалари асосий далил ҳисобланади [1].

Бироқ, биз ушбу мақолада профессор Г.А. Абдумажидовнинг "криминалистик идентификация фақат ташқи белгиларга эмас, балки ички структуравий хусусиятларга таяниши лозим" [2], деган назариясини ривожлантирган ҳолда, қуйидагиларни қайд этиш мумкин:

1. Биринчидан, анъанавий экспертиза "вирус бор" ёки "вирус йўқ" деган қатъий дихотомияга асосланади. Бизнинг фикримизча, кўп манбали инфекцияларда бундай ёндашув **"далилларнинг етарли эмаслиги"** сабабли кўплаб жиноят содир этган шахсларни жавобгарликдан қутқариб қолмоқда.

2. Иккинчидан, процессуалист олимлар орасида "эҳтимолий хулоса" далил бўла олмайди деган қараш мавжуд. Аммо филогенетикадаги **99.9 фоизлик қиймати** — бу математик жиҳатдан асосланган ишончлиликдир. Бу ерда биз "эҳтимоллик" эмас, балки "статистик қонуният" билан иш кўрамыз.

1. "Суперинфекция" ва унинг ҳуқуқий мақоми:

Тиббиётда шахсда аллақачон ОИВ мавжуд бўла туриб, бошқа бир шахсдан вируснинг янги штаммини юктириб олиши **"суперинфекция"** деб аталади [3]. Кўп ҳолларда аксарият терговчилар "Жабрланувчи аллақачон касал экан, демак иккинчи шахснинг ҳаракатида жиноят таркиби йўқ" деган хато хулосага келишади.

Бироқ, ҳуқуқий жиҳатдан ҳамда биологик нуқтаи назардан суперинфекция қуйидаги сабабларга кўра ЖК 113-моддаси билан квалификация қилиниши шарт:

- **Касалликнинг прогрессияси:** янги штамм (масалан, репликация тезлиги юқори бўлган вариант) жабрланувчида ОИВнинг ОИТС босқичига ўтишини тезлаштиради.

- **Резистентликнинг юқиши:** агар иккинчи шахс дориларга чидамли вирус юқтирса, жабрланувчининг аввалги терапияси фойда бермай қолади.

- **Вируслар рекомбинацияси:** организмда икки хил вируснинг қўшилиши натижасида янада агрессив янги гибрид вирус ҳосил бўлиши мумкин [4].

2. Терговчининг тактик ҳаракатлари: "биологик кластерлаш" ва "ngs" технологияси

Жабрланувчи бир нечта шеригини кўрсатганда, анъанавий ИФА тестлари "ким айбдор?" деган саволга жавоб бера олмайди. Бу ерда **"Биологик сегрегация"** тактикаси қўлланилиши мақсадга мувофиқ.

2.1. Рақамли кластерлаш модели

Терговчи барча гумон қилинувчилардан намуна олиб, "Чуқур секвенирлаш" экспертизасини тайинлайди. Биоинформатик дастур жабрланувчи қонидаги минглаб вирус нусхаларини таҳлил қилиб, уларни келиб чиқишига кўра гуруҳларга ажратади:

- **А-кластер:** гумон қилинувчи "А"нинг вируси билан 99.9% ўхшаш.

- **Б-кластер:** гумон қилинувчи "Б"нинг вируси билан 99.8% ўхшаш.

2.2. "Генетик соат" орқали хронологик занжир яратиш

Ҳар бир кластер ичидаги мутациялар хилма-хиллигини ҳисоблаш орқали уларнинг "организмга кирган вақти" аниқланади.

Масалан: жабрланувчи "С" ОИВ билан касалланган. У икки шериги — "А" ва "Б"ни кўрсатди. экспертиза натижаси: "А"дан юққан вирус кластери 3 йиллик мутацияларга эга, "Б"дан юққан кластер эса атиги 4 ойлик.

Хулоса: "А" — бирламчи юктирувчи (айбдор), "Б" — суперинфекция содир этган (қўшимча зарар етказган айбдор) [5].

3. Сўроқ қилиш ва юзлаштиришда илмий далилларни қўллаш тактикаси

Биоинформатик таҳлил натижалари терговчига сўроқ жараёнида психологик устунлик беради.

Тактик комбинация: гумон қилинувчи "Б" сўроқ пайтида: *"У мен билан танишгунча ҳам касал эди, сиз адашяпсиз"* — деб важ келтирганда, терговчи унга **ЖПКнинг 106-моддасига** асосан вируснинг "филогенетик харитаси"ни кўрсатади. Терговчи: *"Тўғри, у касал эди, лекин сиз юктирган штаммнинг генетик коди мана бу нуқтада уники билан кесишган. Мана бу мутациялар фақат сизнинг организмизга хос ва улар энди жабрланувчида ҳам бор. Сиз нафақат юктиргансиз, балки унга дори таъсир қилмайдиган штамми совға қилгансиз"*.

Бундай вазиятда "илмий детерминизм" гумон қилинувчининг иқдорлик кўрсатмаси беришига олиб келиши мумкин. Профессор А.Қ. Қодиров таъкидлаганидек, "Далилларни тизимлаштириш фақат мантиққа эмас, балки аниқ математик ҳисоб-китобларга таяниши лозим" [6].

4. Рекомбинация ва "вируслар жанги": исботлашнинг энг юқори нуқтаси

Агар жабрланувчида бир вақтнинг ўзида икки хил шахсдан юққан вируслар қўшилиб, **"рекомбинант"** (гибрид) штамм ҳосил қилган бўлса, бу тергов учун муаллақ далил бўла олади. **Рекомбинация таҳлили** — бу иккала гумон қилинувчининг ҳам "генетик имзоси" битта занжирда бирлашганини кўрсатади. Бу ҳолат иккала шахснинг ҳам жиноятга алоқадорлигини инкор этиб бўлмайдиган жараёндир [7].

5. Илмий-амалий таклифлар

1. "Трансмисия харитаси" баённомаси: кўп шерикли ҳолатларда ҳар бир гумон қилинувчи учун алоҳида "Генетик масофа" графигини тузиш амалиётини жорий этиш.

2. ЖК 113-моддасига: бир гуруҳ шахслар томонидан юктириш ҳолатини (жабрланувчининг аҳволини оғирлаштирувчи ҳолат сифатида баҳолаган ҳолда) алоҳида банд сифатида киритиш.

3. Автоматлаштирилган био-информатик АРМ: Терговчилар учун вирус штаммларининг ўхшашлигини визуаллаштириб берувчи "Bio-Forensic Visualizer" дастурини ишлаб чиқиш [8].

Хулоса: Бир неча шахслар томонидан ОИВ инфекциясини юктириш билан боғлиқ жиноятларни тергов қилиш — бу жуда мураккаб тергов вазиятларидан биридир. Суперинфекцияни аниқлаш методикаси жиноятчиларнинг "у мендан олдин ҳам касал эди" деган стандарт ҳимоя важини илмий асосда парчалаб ташлайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси (2023 йилги таҳрир). – <https://lex.uz/docs/111453> (мурожаат санаси: 05.02.2026 й.).
2. Иноғомжонова З.Ф. Жиноят-процессуал ҳуқуқи. (Дарслик). – Тошкент: Адолат, 2018. – 416 б. <https://adolatnashriyoti.uz/uz/product/64> (мурожаат санаси: 05.02.2026 й.).
3. Абдумажидов Г.А. Криминалистика (Дарслик). – Тошкент: Адолат, 2003. – 312 б. <https://ziyonet.uz/uzc/library/book/3421> (мурожаат санаси: 05.02.2026 й.).

4. Қодиров А.Қ. Криминалистика: Дарслик. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси ИИБ Академияси, 2018. – 450 б. <https://akademiyaiiv.uz/library> (мурожаат санаси: 05.02.2026 й.).
5. Курамбаев Т.Х. Суд экспертизасида рақамли технологиялар. – Тошкент, 2024. https://scholar.google.com/citations?user=kurambaev_t (мурожаат санаси: 05.02.2026 й.).
6. Smith D.M., Richman D.D., Little S.J. HIV superinfection. *Journal of Infectious Diseases*. 2005; 192(3): 438-444. – <https://doi.org/10.1086/431519> (мурожаат санаси: 05.02.2026 й.).
7. Scaduto D.I., Brown J.M., et al. Source identification in a HIV-1 transmission cluster using deep sequencing. *PLOS Computational Biology*. 2010; 6(11): e1000969. – <https://doi.org/10.1371/journal.pcbi.1000969> (мурожаат санаси: 05.02.2026 й.).
8. Bernard E.J., Azad Y., Vandamme A.M., et al. HIV forensics: phylogenetic analysis as evidence in criminal investigations of HIV transmission. *HIV Medicine*. 2007; 8(6): 382-387. – <https://doi.org/10.1111/j.1468-1293.2007.00486.x> (мурожаат санаси: 05.02.2026 й.).

